

XXXIV. Palackého spisy

abbé. V těchto případech se, jak známo, vyjadřuje posesivita pomocí genitivu – *Vrchlického básně, Tolstého román, Verdiho opera*.

Chci v této souvislosti poukázat na zajímavý moment. V případech užívání „posesivního“ anteponovaného přijmení (jména) s adjektivním nebo zájmeným skloňováním lze vysledovat ve vztahu ke konkurenčnímu vyjádření postponovanému (*Palackého spisy – spisy Palackého*) tutéž analogii jako u posesivního adjektiva a vyjádření posesivity genitivem (*otcův kabát – kabát mého otce*).

Stojí-li totiž přijmení (jméno) v antepozici (*Palackého spisy*), plní vlastně funkci posesivního adjektiva. Platí o něm, že stejně jako posesivní adjektivum nemůže být rozvito. Je-li takové substantivum v postpozici (*spisy Palackého*), může být individualizovaná posesivita oslabena, může se totiž jednat o vyjádření pouhé přímážitosti, nadto lze dosadit do takového spojení další jméno (*spisy Františka Palackého*), což je při užití přídavných jmen přívlastňovacích vyloučeno.

Je nutno poznamenat, že naznačené pravidlo platí jen pro podstatná jména rodu mužského, u feminin není podobné vyjádření vhodné. Užívá se tedy pouze spojení typu *román Karoliny Světlé, Babička Boženy Němcové, nikoliv Světlé román, Němcové Babička*.

Pokud jde o obvyklost užití anteponovaných a postponovaných přijmení (jmen) adjektivního typu u maskulin, lze konstatovat, že převažují spojení se jménem v postpozici. Jména v antepozici se uplatňují především v ustálených spojeních (často se jedná o názvy objektů, lokalit, institucí, např. *Novotného lávka, Dobrovského mluvnice, Čelakovského sady*) a v roli posesivního adjektiva v případech, že za ním následuje další bližší určení, srov. *Mukařovského stat La phonologie...*, *Dostojevského román Žločin a trest*.

Publikováno v časopise *Náš řeč*, 80, 1997, s. 218–219.

Mezi záležitostmi, které mě nepřestávají udivovat, je jednak dění kolem problematiky spisovnosti morfologických forem, jednak tvary typu *taínkovo bratr* v některých západočeských nářečích. A dále naprosto neopochopitelný dativní tvar typu *seštrinu bratrovi*. Kdo na to, proboha, přišel? Nestala se kdysi dávno v některé z prestižních mluvnic chyba, která se bezmyšlenkovitě traduje až do dnešních dní? Řekl by to někdo? Zní vám to přirozeně? Podle mě by mělo být v dativu jednoznačně *seštríně bratrovi*.

A těch variant! Co se také říká místo spisovného *Novákoví (rodina. Nováková)*? Třeba *NovákoVIC, NovákoJC, NovákoC, NovákoK, NovákoU...* Tím to zdaleka nekončí: „V Čechách severozápadních, od Litoměřicka až

Má řečí jako Palackej, říkávalo se.

Za mých mladých let bylo rovněž běžné zaslechnout: *Nerad, není ti šedesát. Šedesátka: důchod, odpočinek, odchod z aktivního profesního života. Brzo, s odstupem pár desetiletí, by už mohlo znít Nerad, není ti sedmdesát!*

Mám někdy pocit, že jsou všechny změny k horšímu. Je to snad ale jenom dojem, který se našťásti časem vytrátí.

Činitele omezující tvoření a užívání přídavných jmen přívlastňovacích jsou známé. Vedle skutečnosti, že posesivní adjektiva přívlastňují jedné osobě pojmenované podstatným jménem rodu mužského životního nebo rodu ženského (*chlapcův svetr, Martinův sešit, dívčina taška, Alenino dítě*) nebo řidčeji jednomu zvířeti (*kocourkova míška, Aranovo křeslo, Lízín kobereček*), uplatňují se při jejich užívání další limitující faktory.

Z výše uvedeného konstatování vyplývá, že se přídavná jména přívlastňovací netvoří od podstatných jmen rodu středního (*děvěč, dítě*), dále od kolektiv (*národ, lid*), od pojmenování rodným jménem i přijmením (*román Karla Čapka – Čapkův román*) či od podstatných jmen rozvitých, a to přídavným jménem (*plat nového učitele – učitelův plat*), zájmenem ukazovacím (*auto toho souseda – sousedovo auto*) nebo zájmenem přívlastňovacím (*byť mojí kamarádky – kamarádkin byť*).

Posesivní adjektiva se rovněž netvoří od podstatných jmen se skloňováním složeným (*hajný, vedoucí*) a od většiny podstatných jmen rodu ženského s příponami *-yné / -ice (kolegyně, sestřence)*.

Uvedl jsem, že se přídavná jména přívlastňovací netvoří od přijmení a jmen majících podobu adjektivní: *Komenský, Vrchlický, Hořejší, Jirí*. Obdobně je tomu i u přijmení a jmen cizího původu s adjektivní či zájmennou deklinací, *Dostojevskij, Tolstoj, Verdi, Polanski, Moldony, René,*

na Berounsko, říkají dokonce *bratrovej syn*. Od Příbramě po Milevsko slyšíme zase dosti hojně podobu *bratrůj syn*, *střečkůj vůz*; na jejich vznik měla jistě vliv přivlastňovací zájmena *můj, tvůj, svůj*. A konečně od Benešovska, Sedlčanska a Táborska až po jihovýchodní hranice Čech a v celých Čechách severovýchodních převažuje typ *bratru syn*, *bratrova dcera*, *bratrovo dítě*. Ve středních Čechách se objevuje někdy ještě podobu *bratrůch syn*.“ (Čeština všední i nevšední. Praha: Academia 1972, s. 44)

XXXV. Pije jako Dán

*Nálada má dnes není
na patřičné výši,
mé zpité rty už
nelibají číši,
v níž šampaňské
jak mořský příboj pění.*

...
(1980)

Není možná nevhodnější začít stručné pojednání o jazykových etno-stereotypech tímto příkladem, na vysvětlenou je však třeba dodat, že se v této sféře setkáváme dosti často s určitou neváživostí,¹¹⁰ řevnivostí, s popichováním a špičkováním. Nemusíme chodit daleko: Češi zpravidla nelibě nesoou, když jsou paušálně spojováni se *švejkovstím*. Nebo když si někdo dovolí poukázat na *čecháčkovství*¹¹¹ některých z nich. Uvědomme si jen, kolik lze například uvádět různých anekdot, zejména vůči nejbližším sousedům: pověstné je více či méně mírumilovné škorpení Švédů a Norů, ale i Angličanů a Irů, Řeků a Turků, Francouzů a Belgičanů a řady dalších etnik.

Můžeme se samozřejmě pochlubit i nejnějším dokladem respektu a obdivu k jiným národům a národnostem. Nazíráno (jistě nejen) českou

¹¹⁰ Třeba původ označení *Rakousko* vysvětluje v jednom ze svých epigramů Karel Havlíček Borovský, neklame-li mne paměť, jako spojení slov *rak* (leze pozpátku, symbol zpátečnictví, konzervatismu) a *ouzko* (strach, úzkost o udržení imperiální nadvlády nad porobenými národy). V letech německé okupace za druhé světové války se místo *protektorát* mezi lidmi mnohdy říkávalo zkomolené *pro tentokrát*.

¹¹¹ Tímto pojmem bývá označována směsice malosti, omezenosti, provincionalismu, zápacnic-tví, šovinismu, egoismu a dalších nelichotivých vlastností a postojů.